

Ferenczi Andrea

A konfliktusmegoldás társadalmi eszközei

a bíróságon a jog fegyverzetbe öltözteti a feleket;
a harchoz ad muníciót, s nem az együttműködéshez.

A tanulmány első része áttekinti, hogyan értelmezték a konfliktust az elmúlt pár száz évben, s a fogalom meghatározása milyen változásokon ment keresztül. A második részben a szerző kitér a jog konfliktusmegoldó funkciójára, valamint a társadalmi kontrollnak a jogi antropológiai kutatások által feltárt egyéb formáira, majd a peres eljárással szemben felmerült kritikák bemutatására. Végül a túlnyomórészt konszenzuson alapuló alternatív jelzővel csoportosított technikákat, illetve módszereket tárgyalja.

A KONFLIKTUS KONNOTÁCIÓI

A fogalom meghatározása – melyre Arisztotelésztől napjainkig sokan vállalkoztak – egyúttal a konfliktus mibenlétére és eredetére is magyarázatot igényel. A lexikografikusok, noha a legkülönbözőbb módon határozzák meg a konfliktus fogalmát – a *Webster's dictionary* (INSEAD) értelmező szótárban „összecsapás, versengés, ellentétes vagy összeegyeztethetetlen erők és adottságok kölcsönös ütközése”, a *Chambers dictionary*-ben (Chambers Publishers Ltd) „agónia, antagonizmus, harc, veszekedés, ütközés, küzdelem”, az *Idegen szavak és kifejezések kézikönyvtárában* (BAKOS 1994) „...egymásnak ellentmondó, (nagy) erők, érdekek harca; harc, küzdelem” –, valamennyien negatív konnotációt rendelnek a fogalomhoz.

Mások a definíció középpontjába a versengést állítják. Boulding (1962) szerint a versengés mint a konfliktus egyik formája, akkor lép fel az interperszonális, illetve csoportkapcsolatokban, amikor „...két vagy több személy verseng olyan célokért vagy korlátozott javakért, amelyek ténylegesen, vagy az ő észlelésük szerint nem érhetők el mindannyiuk számára.” Laue (1991) szerint a versengés az előnyökért folyik, mégpedig „a hatalom, források, érdekek, értékek, szükségletek területén, és legalább az egyik fél szerint kapcsolatukat az határozza meg, hogy céljaik összeegyeztethetetlenek”. Az utóbbi két definíció a konfliktusmegoldás antropológiai megközelítésének alapkérdését vetíti előre: versengő, avagy együttműködő lény-e az ember?

1.TÁBLÁZAT: A konfliktus történeti áttekintése			
	A konfliktus mibenléte – eredete	A konfliktus megoldásának jellege	A konfliktus megítélése
Arisztotelész	Értelem és érzelem ellentéte.	„Úr és szolga” viszonylatában – „csata”.	Kiküszöbölendő, negatív.
Hérakleitosz	Ellenállás a változással szemben.	Ellentétek ütköztetése.	A világ természetes állapota, negatív.
Középkori keresztény filozófiák	Érény-bűn; démoni-angyali ellentéte. A vallási, az ideológiai és a nemzeti tudat nevében lángoltak fel.	Békülés, melyet újabb konfliktus követ.	„Átkozott teher”, amittől az emberiségnek meg kell szabadulni.
Descartes	Karteziánus kételkedés.	Összeütközés.	Negatív, felszámolandó.
Hegel	„Minden gondolat vagy dolog állapota, minden eszme és minden helyzet a világban – óhatatlanul ellentétébe fordul, majd eggyé válik vele, s ebben a folyamatban magasabb rendű vagy bonyolultabb egészet alkot.” (Durant, 1962) ¹	Tézis – antitézis – szintézis. ²	A konfliktus és a kibékülés is olyan egyetemesen „adott” dolog, amit nem lehet kiküszöbölni. Negatív.
Kierkegaard	Az igazság objektív és szubjektív természete.	A „valamivé válás” folyamatában egyfajta összerendeződés.	A létezés velejárója, számolni kell vele. Negatív.
Charles Darwin	Az emberi alkalmazkodás. Evolúciós szerepe van.	Versenység.	Semleges.
Sigmund Freud	A tudatos és a tudattalan elme közötti összeütközés – intrapszichikus.	Terápia, analízis.	Része az emberi elmének. Semleges viszony.
Alfred Adler	A kibebbrendűség és a felsőbbrendűségre való törekvés között feszül.	Gyógyítás.	„Mindennemű emberi állapot” fejlesztésének legjobb eszköze. Az ember egyetemes állapota. Pozitív.
Carl Rogers	Természetellenes „szabad – nem szabad” elvárások. ³	Terápiás kapcsolat, mely gyógyító hatású, ugyanakkor képessé teszi a páciens konfliktusainak önálló megoldására. ⁴	Az emberi élet része.

- 1 Hegel elképzelését a konfliktus természetében rejlő lényegről Durant fogalmazta meg.
- 2 A mediációban az egyik fél felveti saját nézőpontját (vö. tézis), melyre a másik fél kifejti a maga ellenvéleményét (vö. antitézis), majd a mediátor ezeket a szempontokat úgy kísérel meg koordinálni, hogy azt mindkét fél elfogadja, amiből létrejön a megoldás – a szintézis.
- 3 Rogers értelmezésében ez azt jelenti, hogy számos természetellenes „ezt kell, azt nem szabad tenni” elvárás – akár a család, akár a kultúra részéről – váltja ki a konfliktust.
- 4 Azaz elérhetővé teszi számára a problémamegoldáshoz szükséges felkészültségeit.

1.TÁBLÁZAT: A konfliktus történeti áttekintése			
	A konfliktus mibenléte – eredete	A konfliktus megoldásának jellege	A konfliktus megítélése
George Simmel	A társadalmon belül elkülöníti a csoportokat egymástól.	Küzdelem.	Szerepe van a csoportösszetartásban; megszilárdítja a csoportazonosságot. Egyértelműen pozitív.
Louis Coser	A státusz, a hatalom és a korlátozott erőforrásokért folyó küzdelem.	A küzdelem célja a rivális csoport semlegesítése, bántalmazása vagy megsemmisítése.	Erős összetartást és kohéziót teremt a csoporton belül. Pozitív.
Morton Deutsch	Konstruktív konfliktus. Destruktív konfliktus.	Tisztességes verseny. Zéróösszegű játszma.	Nem szabad kiküszöbölni. Pozitív.
Jean-Paul Sartre	„Másokért való lét.”	Minden körülmények között adott egy viszonylag jó megoldás melletti döntés lehetősége.	Minden emberi interakció önmagában egy konfliktus.
Edward de Bono	„Konfliktusos gondolkodás”, mely a nyelv dialektikus természetéből fakad.	Vita – összecsapás. A „vitatkozó gondolkodásból” egy harmadik fél mutathat kiutat a „többirányú gondolkodás” felé.	A konfliktus kikerülhetetlen.

Strasser és Randolph (2005) a konfliktus történeti áttekintését Arisztotelésztől a középkor filozófusain át a 19., majd a 20. század meghatározó gondolkodóiig – eszmetörténészek, pszichológusok, közgazdászok és társadalomkutatók bevonásával – vezeti le, melyből világossá válik, milyen hosszú időn át tartotta magát a konfliktus negatív megítélése. Ezt az áttekintést az alábbi táblázatban foglalom össze:

Az előbbi áttekintés alapján talán nem túlzás azt állítani, hogy Darwin – azzal, hogy a konfliktust evolúciós szereppel ruházta fel – az elsők között tulajdonított a konfliktusnak semleges jelentést, szemben az évszázadokon át tartó negatív megítéléssel. Az individuálpaszichológia (Adler) aztán felismerte a konfliktus pozitív mibenlétét, de még a belső konfliktusok jelenségvilágánál maradva. A múlt század elején, amikor a társadalomkutatók elkezdték a konfliktusok funkcionális oldalát firtatni, rövidesen bizonyítást nyert a konfliktus egyértelműen pozitív hozama a csoportazonosság – összetartás és – kohézió tekintetében. Ilyen módon a felszámolására és eliminálására irányuló törekvést felváltotta annak kérdése, hogy miképpen fordíthatnánk a konfliktust javunkra.

A JOG KONFLIKTUSMEGOLDÓ FUNKCIÓJA

A jogot Parsons (1985) olyan általános kódként tételezi, mely a társadalom tagjainak cselekvését szabályozza, ugyanakkor meghatározza szituációjukat is. A jog integratív funkciójának lényeges eleme a társadalmi konfliktusok rendezésében való közreműködés (DAHRENDORF 1994). Ez a peres eljárás keretében valósul meg, mely a bírósági rendszerhez kötődő olyan nyilvános, nem önkéntes vitamegoldó eljárás, melyben egy pártatlan döntéshozó személy – általában a bíró vagy a bírói tanács – jár el, aki egy szigorúan meghatározott eljárási rend betartása mellett kötelező erejű, végrehajtott határozatot hoz (STULBERG és LOVE 1997). Martin Shapiro nyomán H. Szilágyi a következőképpen összegzi a bíróság ideáltípusának elemeit:

- „független bíró (1), aki már előzőleg létező normákat alkalmaz (2), egy kontradiktórikus eljárást követően (3), annak érdekében, hogy egy dichotóm jellegű ítéletet hozzon, az eljárásban részt vevő felek egyikének magatartását jogilag helyesnek, míg a másikat hibásnak minősíti (4)” (2005, 141).

A modern jog szereprendszerét Eckhoff (1973) jogszociológiai elmélete alapján az alábbi táblázatban foglalom össze.

2. TÁBLÁZAT: A modern jog szereprendszere			
	Bíró	Arbitrátor ⁵	Közvetítő
Szakmai attitűd	Elfogulatlan, tárgyilagos, részrehajlás nélküli.	Elfogulatlan, tárgyilagos, részrehajlás nélküli.	Pártatlan, semleges.
Eljárás	Formalizált, személytelen.	Formális, személytelen.	Kevésbé formalizált, de jól felépített; személyes, bizalom alapuló.
A felek egymással való viszonya	Nincs rá tekintettel, nem szempont.	Nincs rá tekintettel, nem szempont.	Lényeges: a kapcsolat helyreállítására (is) törekszik.
Kérdés	Kinek van igaza?	Kinek az érdekei dominánsabbak?	Mi a megoldás?
Döntés	Létező normák alapján (melyek külsődlegesek a felek szempontjából).	Jövőben elérendő anyagi célok alapján (melyek külsődlegesek a felek szempontjaihoz képest).	A felek érdekeit szem előtt tartva kooperációt igénylő eljárás.
Fókusz	Múltba néző.	Jövőbe tekintő.	Jövőorientált.
Cél	Pernyertesség.	Pernyertesség.	A vitás kérdések valamennyi fél számára elfogadható módon való rendezése.
Kimenetel	Jogerős és végrehajtható döntéssel végződik.	Jogerős és végrehajtható döntéssel végződik.	Egyezséggel vagy ajánlással fejeződik be.
A felek választását tekintve	Kötelező jelleggel kijelölik.	A felek választhatják közös megegyezéssel, de ki is jelölhetik számukra.	A felek mindig önként, közös megegyezéssel választják.
Domináns elem	Hatalom, tekintély.	Hatalom, tekintély.	Szakmai kompetencia.

5 Adminisztrátorként is említik. A terminológiai eltérés nem jelent tartalmi különbséget.

A modern jogrendszerben, nemzetközi tapasztalatok alapján, a közvetítő tudja leghatékonyabban elősegíteni a társadalmi konfliktusok feloldását, mégis, a három intézmény közül a peres eljárás dominanciája figyelhető meg. Mielőtt áttekintenénk az utóbbival kapcsolatban megfogalmazott kritikákat, melyek a döntéshozó eljárások mellett alkalmazható technikák irányába terelték a gondolkodást, érdemes a konfliktusrendezés antropológiai megközelítésére is némi figyelmet fordítani.

Ezt megelőzően azonban hasznosnak tűnik megemlíteni Black (1976) négyféle jogi stílusra vonatkozó elméletét, melynek H. Szilágyi (2005, 142–143) adja rövid összefoglalását. A társadalmi kontroll négy stílusával összefüggésben Black megkülönböztet büntető, kompenzációs, terapeutikus és békéltető jogi eljárást.

1. A *büntetőeljárás* során a jog tilt valamely magatartást; a tilalom megsértésekor a csoport vagy közösség mint egész lép fel az elkövetővel szemben; a tettet büntetéssel szankcionálja; az eljárás célja a bűnösség vagy ártatlanság megállapítása.
2. A *kompenzációs stílus* esetén a sértett kezdeményezi az eljárást; adósa nem teljesítette a kötelezettségét, minek következtében ő károsult; az eljárás célja az okozott kár rendezése. (Az előzőhöz hasonlóan itt is a szemben álló felek egyike nyer, míg a másik veszít.)
3. *Terapeutikus stílusú* jognál az eljárást a deviáns személy kezdeményezi mint áldozat, akinek segítségre van szüksége. A segítővel közösen igyekeznek javítani az illető helyzetén. Cél a rossz helyzet megszüntetésével a „normális” állapot elérése.
4. A *békéltetést* a vitában álló felek kezdeményezik; a konfliktus megoldása érdekében megpróbálják kapcsolatukat újrendezni; cél a társadalmi harmónia helyreállítása.

A KONFLIKTUSRENDEZÉS ANTROPOLÓGIAI VETÜLETE

A 70-es évek antropológiai kutatásainak eredményei megkérdőjelezték a nyugati jogszemlélet jogközpontú felfogását, melynek lényege, hogy minden társadalomban feltételezett egy olyan intézményrendszert, mely fizikai kényszerrel, illetve fizikai kényszerrel való fenyegetéssel képes érvényt szerezni a társadalmi együttélést szabályozó normáknak.⁶ Az antropológiai kutatások igazolták, hogy vannak a társadalmi életnek más formái is, melyek képesek a társadalmi kontroll ugyanazon funkcióját ellátni, mint a jog. Egyrészt azt találták, hogy egyes kultúrákban a viták rendezésében lényegesen kisebb jelentősége van az előre meghatározott szabályoknak, mint azt a nyugati jogszemlélet alapján feltételezték. Hoebel (1954, idézi H. SZILÁGYI 2005) az észak-amerikai indiánokat tanulmányozva azt figyelte meg, hogy náluk szinte ismeretlen a normatív gondolkodás; nem értették az olyan általán-

⁶ Erre az időszakra datálják a jogi antropológia „hőskorát”, amikor egy olyan új „jogszemlélet” nyert teret, mely képes volt integrálni, illetve a jogtudományhoz közelíteni a 20. század végének társadalomtudományi eredményeit.

nos szabályra utaló kérdést, hogy „bizonyos helyzetben kinek mit kell tennie?”.⁷ Másrészt a nyugatitól teljesen eltérő lehet a konfliktusfeloldás logikája is. Az érintettek például nem azt akarják eldönteni utólag, kinek volt igaza, hanem olyan kompromisszumot keresnek, mely a jövőben képes megelőzni a konfliktus kiújulását.

A vita résztvevőit tehát nem csupán a fizikai kényszeralkalmazás törvényes lehetőségének („közhatalom”) birtokában lehet befolyásolni. A viták kezelésére bizonyos társadalmakban nagyobb hatással lehetnek a *társadalmi eszmények*, az *egzisztenciális ideológiák*, illetve a *rítusok*.

Némely társadalmakban alapvető értéknek tartják a sérelem azonnali megtorlását, tagjaik állandó készenlétben állnak érdekeik akár erőszakos érvényesítésére is. Ezekben a társadalmakban gyorsabban alakulnak ki konfliktusok, számuk is nagyobb; a viták rendezésének elfogadott eszköze a fizikai erőszak. Ennek egyik szélsőséges példájáról számol be Rasmussen (1927, idézi H. SZILÁGYI uo.), aki az eszkimók között végzett kutatásai során egyetlen felnőtt eszkimó férfival sem találkozott, aki ne követett volna el legalább egyszer emberölést. Ezzel szemben vannak kultúrák, melyekben a társadalmi együttélés alapértéke a harmónia megőrzése. Esetükben az emberek hajlandóak eltérni kisebb sérelmeket, következésképp ritkábban fordulnak elő konfliktusok, s azokat is békés tárgyalások, megegyezések útján igyekeznek rendezni. A dél-amerikai *yanomamö* indiánok körében a fizikai erőszak azon legenyhébb formája is tiltott, sőt elítélendő cselekmény, mint az „atyai pofon” (Napoleon 1983, idézi H. SZILÁGYI uo.).

Ami az egzisztenciális ideológiákat illeti, azokban a társadalmakban, ahol az emberek világnézetét a természetfelettibe vetett hit határozza meg, a mágikus eljárások a konfliktusok rendezésében is előtérbe kerülnek. H. Szilágyi megjegyzi, hogy ezek a szertartások ugyanazt a szerepet töltik be, amit más társadalmakban a normatív diskurzus. A varázsló, sámán vagy csodadoktor – aki döntéseit a természetfölötti erők működésére vezeti vissza – az eljárás végeredményeként kompromisszumot teremthet a vitában álló felek között, vagy annak a félnek a javára dönt, akitől értékesebb ajándékot kapott vagy remél.

Amikor a társadalmi kontroll más eszközei már nem ígérik eredményt – mert például a felek között a konfliktusra vonatkozó normák és alapértékek is vitatottá váltak –, a rítus mint a vitarendezés végső eszköze jön számításba (Gluckman 1965 idézi H. SZILÁGYI uo.). A konfliktus rituális feloldásának egyik példája az eszkimók dalversenye. A vitában álló felek egy erre az alkalomra összesereglett közönség előtt felváltva gúnyos, egymást becsmérő dalokat énekelnek, amit rögtönzött tánccal kísérek. A kihívó fél kezdi, s addig folytatják, míg egyikük végleg ki nem merül, vagy a közönség – például tapssal – egyértelművé nem teszi, kinek az előadása tetszett jobban. A vita tényei, s hogy kinek van igaza, szóba sem kerülnek, a verseny kimenetelére sincsenek hatással. A dalverseny célja nem az „igazság” kiderítése, hanem, hogy csökkentse a konfliktus által

7 Például egy harcosnak, amikor a feleségét megsérti egy másik harcos. Ha esetleg mégis megértették, nem tudtak rá határozott választ adni.

kiváltott érzelmi és lelki feszültséget, levezesse a felek ellenséges indulatait, s egyúttal megerősítse a közösségi kohéziót.

Előfordul, hogy a konfliktusban nincsenek elszigetelt „felek”, mert rögtön mögöttük sorakoznak az őket egyenként körülvevő társadalmi csoportok tagjai, mint rokonok, barátok, ismerősök. A vita olykor a szimbolikus csere valamely formájával rendeződik éppen. Komoly szerepet kaphatnak a konfliktusrendezésben a különböző lelki tényezők, amilyen például a sérelem közösség előtti nyilvánossá tétele; vagy éppen valamilyen gazdasági jellegű kényszer, mint például az egész közösségre kiterjedő árucsererendszerből való kivitiltás.

Az antropológiai kutatások eredményei egyrészt megingatták a „jogközpontú” felfogást, másrészt motiváló erővel hatottak a jogszociológusokra. Elkezdték feltárni azokat a nyugati társadalmakban a formális jogi eljárások mellett vagy helyett, olykor azokkal szemben működő társadalmi mechanizmusokat, melyekről a jogtudomány megfeledkezett, nem tudott vagy nem is akart tudomást szerezni.

KRITIKÁK A PERES ELJÁRÁSSAL SZEMBEN

A bírósági rendszerrel szembeni elégedetlenség megfogalmazása fokozódó igényt támasztott a konfliktuskezelés alternatív eljárásai iránt.

- Legfőbb kritikaként említik, hogy a peres eljárás költséges, bonyolult, lassú és évekig elhúzódhat.
- A peres eljárás során a konfliktus elemei egymástól elszigetelten jelennek meg. A konfliktus kizárólag jogi köntösbe öltöztethető, peresíthető követeléssé transzformálható kérdésekre („ügyre”) egyszerűsödik. Az ügyben érintettek, beleértve a vita rendezésébe bevont harmadik „felet” is, aki a jogi szerepet „előadja”, mint önálló, elszigetelt egyének tűnnek fel, akik között az ügyön kívül létező társadalmi kapcsolatoknak nincs jelentősége (H. SZILÁGYI 2005).
- A jogi képviselők jogi alapokra helyezik az ügyet. A per ezekre, illetve a bizonyítékok védelmére vagy megdöntésére összpontosít. A felek ebben már csak marginálisan vesznek részt, s a közöttük lévő konfliktus gyökere leginkább rejtve marad (RÚZS MOLNÁR 2004).
- A bírósági rendszer nem képes a felek valamennyi valós igényét feltárni, sok esetben ezekre nem is tud tekintettel lenni.
- A bírósági peres eljárás nincs tekintettel a felek egymással való kapcsolatára, sem a konfliktus pszichológiai vagy érzelmi töltésű következményeire. Ezért a konfrontatív állapotból a feleket nem képes kimotozni egy ésszerűbb állapot felé, hogy egymással együttműködve eljuthassanak egy mindkettőjük számára *elég jó* megoldáshoz.
- A peres eljárás a felek későbbi kapcsolatát sem támogatja. Kontradiktórikus jellege az alperes és felperes közötti viszonyt tovább mélyíti, a kommunikációt ellehetetleníti.

- A viták és a konfliktusok gyakran többpólusúak. Egy válóperben a gyerek érdekei kevésbé tudnak artikulálódni, ahogy egy gazdasági vitában sem tudnak például környezetvédelmi, szociális vagy politikai szempontok egyszerűen érvényesülni.
- Az eljárás ellenséges természete miatt a felek mindent megtesznek az ellenféllel vált másik személy hitelének lerombolása, nyilatkozatainak megkérdőjelezése érdekében.
- A formalizált és személytelen eljárás során a bíró hatalmi pozíciójából gyakran a tények ismerete nélkül kényszerül döntenie a felek igen személyes magánügyeiben.
- A felek „sorsa” felett olyan személy dönt, akit nem ők választottak. (Kivéve az arbitrátor személyét, akit a vitában érintettek közös megegyezéssel is választhatnak.)
- A bírósági ítélet rugalmatlan; ha az egyik félnek igazat ad, a másik elveszíti a pert. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egymással vetélkedő igazságok állnak szemben; mindkét fél egyedül marad a maga „igazságában”, miközben mindketten meg vannak győződve a másik tévedéséről.
- A felektől végül elidegenedett eljárást az ítélet zárja le, amit sok esetben a pervesztes fél igazságtalanságként él meg, s nem hajlandó önként teljesíteni az ítéletet. Az ítélet végrehajtásáig újabb veszteségek halmozódhatnak mindkét oldalon (RÚZS MOLNÁR, 2004).

A büntető igazságszolgáltatással szemben – egyrészt a büntetőeljárás sikertelensége, másrészt számos negatív hozadéka miatt – felmerülő elégedetlenséget érdemes külön említeni. A 70-es évektől⁸ kezdve vetődtek fel olyan kérdések, hogy azokban az esetekben is szükség van-e az állami büntetőhatalom beavatkozására, amikor maguk a bűncselekmény érin-

3. TÁBLÁZAT: A büntető és a helyreállító szemléletben mutatkozó eltérések

Büntető igazságszolgáltatás	Helyreállító igazságszolgáltatás
1. A bűn/bűntett az állam elleni vétek.	A büntett személy-személy elleni vétek.
2. A túlra koncentrál, a büntetetre, amit az elkövető végrehajt.	A problémamegoldásra fókuszál, amit a jövőben a helyreállítás érdekében tenni kell.
3. Folyamatos ellentétes viszony az elkövetővel szemben.	Párbeszéd és egyeztető viszony.
4. A büntetés kiszabásának célja: megtorlás, elrettentő példa.	Visszaállítás elrendezése: jóvátételben való megegyezés, mindkét oldalon a helyreállítást célozza meg.
5. Beavatkozáscentrikus: az elkövetővel szemben az állam részéről.	Megismeréscentrikus: a sértett és az elkövető helyzetének megismerése, a sértett kárigényének rendezése; az elkövető bátorítása a felelősségvállalásra.
6. A bűncselekmény pusztán jogi definíció: minden morális, szociális, gazdasági és egyéb szempont mellőzése.	A bűncselekmény értelmezése széles: morális, szociális, gazdasági és egyéb szempontok figyelembevétele.
7. A bűn bélyege eltávolíthatatlan – stigmatizáló.	A bűn bélyege eltávolítható: a helyreállító folyamat következményeként.
8. Elfogadhatatlan a megbánásra és bocsánatkérésre való biztatás.	Mindkettő lehetséges alternatíva az elkövető számára.

⁸ Ez idő tájt volt megfigyelhető az igazságszolgáltatás hagyományos intézménye iránti bizalomvesztés, valamint kiábrándulás a modern jogrendből.

tettjei rendelkeznek a megbékélés szándékával, a konfliktusrendezés képességével, illetve a jóvátételben való megegyezés készségével. Elképzelhető-e a bűnügy elintézése – akár a büntetőjog rendszerén belül, akár attól függetlenül – olyan formában, hogy a tettes és az áldozat valamilyen kölcsönös meglegedettséggel járó módon állítja helyre a „felborult egyensúlyt”? Ezekre válaszként születtek meg az úgynevezett resztoratív (helyreállító) szemléletű konfliktuskezelő modellek és technikák, melyek elsősorban az áldozat, az elkövető és ezek támogató közösségeinek szükségleteire építenek (HERCZOG 2003). A resztoratív igazságszolgáltatás modelljét nem ismertetem, de röviden érdemes összefoglalni az igazságszolgáltatás régi és új paradigmája közötti különbséget.

A bírósági eljárás korlátaira utal Condlin (1992) azon megjegyzése, mely szerint mindekelőtt emberek vagyunk, s csak másodsorban pereskedő felek.

„Elsősorban emberek vagyunk, akik haragszanak, deprimáltak, félnek, ellenségesek, frusztráltak és sértettek. Megvan a magunk énképe, ami könnyen veszélybe kerül. A világot saját szemszögünkből látjuk, s gyakran összetévesztjük szubjektív érzékelésünket a valósággal. Visszatérően elkövetjük azt a hibát, hogy nem úgy értelmezzük a másik mondanivalóját, ahogyan ő gondolja, és elsiklunk a másik szándéka felett” (Condlin 1992, idézi STRASSER és RANDOLPH 2005, 50).

A konfliktust tehát nem lehet önmagában tekinteni, mert az összefüggésben van az érintett felek életszemléletével, mely a személy azon értékeinek, meggyőződéseinek, szándékainak, hiedelmeinek, értelmezéseinek összessége, amelyek viselkedését és interperszonális kapcsolatát mozgatják. A jogi képviselők vagy tanácsadók a felek világképére vagy életszemléletére nem tudnak tekintettel lenni.

A konfliktuskezelés alternatív megközelítéseinek létjogosultságát, sőt szükségességét támasztja alá Böckenförde (1988) német jogtudós, aki a jog és az énkép viszonyának elemzése kapcsán arra a következtetésre jut, hogy a jogrend alapvetően meghatározza az ember önmagáról alkotott képét, s így a „másikhoz” való viszonyát is. A mai jogban – írja – a személy valamely embertársa számára nem a saját emberi léte feltételeként jelenik meg, hanem önnön jogi szabadsága határaként és korlátozójaként – mint a „másik”, akinek a jogaira tekintettel kell lenni (uo. 119). „A mai jogszabályozás – érvel tovább – a fokozódó társadalmi differenciálódás tükröződéseként – az embert egyre inkább nem személyében és összességében ragadja meg, hanem egymástól elhatárolt szerepeiben és funkcióiban. Ez elsősorban, ha nem is kizárólag, a társadalomjogban és az igazgatásban, valamint a munkajogban van így. A jogi szabályozások és kötelezettségek itt az egyes emberre főként csak mint bizonyos funkció betöltőjére – vagyis a kiképzendő, a közlekedésben részt vevő, a labór-hozzájárulásra jogosult, mozgássérült, a munkaerő stb. személyre – vonatkoznak. E jog alkalmazása során az egyes embert csak a rögzített, tényszerű előfeltételek által meghatározott esetként kezelik, a jogi szabályozás által előírt módon.

Úgy tűnik, hogy itt a rend formájaként társadalmi életünk valóságában egyre jelentősebbé válik az, amit Hans Freyer „másodlagos rendszerként” jellemezett. „Néhány célracionális

premisszából különböző rendeket és cselekvéssorokat dolgoznak ki. Ezek olyan összefüggésekben és folyamatokban realizálódnak, amelyekhez az egyes ember egy bizonyos funkciójával kapcsolódik.” (uo. 127) Tehát a jogi szabályozásból ezen értelmezés szerint a személy kimarad, lényegtelenné válik, minek következtében az étellel való kapcsolatai eltárgyasulnak. Vagyis a bírósági peres eljárás során a felek közötti „érdekegyeztetés” az érintettek feje fölött, legfeljebb a nevükben történik, így ezekben az érdekekükben az életvilág alanyai a maguk kommunikatív kompetenciájukkal nincsenek jelen. A jog ilyen módon nem tudja átszakítani az ellenségesség által emelt falakat, s nem tud a felek között közösséget teremteni, illetve helyreállítani sem képes a korábbi közösséget. Megmarad a világos határvonal az „ők” és a „mi”, illetve a *másik* és az *én* között. Nem kizárt persze, hogy emberek közös történetében talán csak ilyen egymástól biztonságos távolban élő azonosságok látszanak lehetségesnek és kívánatosnak. A béke azonban nem egyszerűen az érintkezés hiánya által fenntartott ellenségesség hiányát, hanem a korábbi ellenségesség közösségét jelenti.

ALTERNATÍV UTAK

A bírósági rendszer korlátai, túlterheltsége, esetenkénti diszfunkcionalitása miatt a múlt század közepén ismét előtérbe kerültek azok a túlnyomórészt konszenzuson alapuló módszerek és technikák, melyeket a hagyományos döntéshozó eljárások mellett vagy azok elkerülésével alkalmaznak. Az angol nyelvű szakirodalomban ezen eljárások összefoglaló elnevezése az *Alternative Dispute Resolution* (ADR betűszóval rövidítik), mely a magyar szóhasználatban alternatív vita-, illetve konfliktusrendezésként vagy -megoldásként vált ismertté.

Hangsúlyos az előbb említett ismételt elterjedés, mert noha az alternatív konfliktusrendezés a modern jogfejlődés eredménye, a békéltetésre irányuló tradicionális közösségi megoldások évezredekre nyúlnak vissza.⁹ Már a Bibliában találunk példát a harmadik személy általi intervenciók konfliktusrendezésre. Jézus azt ajánlja a gyülekezet tagjainak, hogy interperszonális konfliktusukat igyekezzenek négy szemközt rendezni, ha ez nem sikerülne, „végy magad mellé egy vagy két embert.”¹⁰ Pál apostol pedig arra szólítja fel a korinthusi közösség tagjait, hogy peres ügyeiket ne a bíróság előtt intézzék, hanem a gyülekezetben, de az lenne a legjobb, ha nem is pereskednének, azaz minden konfliktusra találnának megoldást négy szemközt.¹¹ A békés konfliktusrendezés nyomai már a római jogban is megtalálhatók.¹²

⁹ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a vita- és konfliktusrendezés tradicionális módszerei, melyek csaknem minden közösség történetében megtalálhatók, a tételes jog, valamint intézményrendszerének kialakulása és általánossá válása miatt szorultak háttérbe vagy haltak el teljesen. Sok száz év után azonban úgy tűnik, a jogrendszer nem váltotta be maradéktalanul a hozzá fűzött reményeket, s az ősi vitafeloldó eljárások újjászületésének lehetünk tanúi. Ezen módszereknek a tartalma kevésbé, inkább a szerepe változott.

¹⁰ Máté evangéliuma 18,15–16.

¹¹ 1 Korinthus 5,1–5.

¹² A Digesták IV. fejezetének 8. szakasza szól a felek békés kiegyezésére irányuló arbiteri feladatról, illetve a Justinianusi Codex II. fejezetének 56. pontja.

A történeti és kulturális előzmények tengerentúli megjelenése helyett figyelmünket érdekesebb a magyar gyökerekre irányítani. Tárkány Szűcs (2003) az állami igazságszolgáltatáson kívüli konfliktusfeloldás magyarországi előzményeit az 1700 és 1850 közötti időszakban vizsgálva tárgyalja a harmadik személy bevonásán alapuló módszereket. Ezek közös jellemzője a közvetlenség, szóbeliség, bizonyítékok szabad mérlegelése. Nem tettek különbséget a magánjogés a büntetőjog formális elemei között, bennük a kettő keveredett; s egyszerre történik a közvetítés és a döntés.¹³

Intézményesült megoldásként három ítélkező fórum vált ismertté: az erdélyi *faluszéke*, a *falusi bíró*, valamint a *romani kris* (cigány törvényszék). (Utóbbi ma is létezik, Loss (2001) a dél-békési oláh cigányoknál végzett saját terepkutatást.) A *kris* egyrészt közösségi konfliktusmegoldó fórumként működik, ugyanakkor a mindennapi élet dolgaiban is hoz döntéseket. A döntés szótöbbséggel születik, amit a legidősebb bíró hirdet ki; az ítélet végrehajtásáért az egész közösség felel; a végén a felek kezet ráznak és megerősítik barátságukat. A *kris* döntését egyenértékűnek tekintik az állami igazságszolgáltatás szankciójával, s utóbbinál a saját normáikra alapozott döntést igazságosabbnak tartják.

A 20. század közepétől intézményesült alternatív konfliktusmegoldó eljárás „őshazájának” az Amerikai Egyesült Államokat tekintik, és angolszász, valamint európai újjászületésüket is az amerikai szakemberek munkájának, ottani eredményeinek tulajdonítják. Nem meglepő, hogy elsőként, s jobbra amerikai szerzők próbálkoztak az alternatív vitamegoldási formák igen széles spektrumát dogmatikai rendszerbe foglalni. Ehelyütt ezek részletes ismertetésére nincs mód, csupán néhány rendező, illetve rendszerező elvet szeretnék megemlíteni. A vitamegoldás formáit osztályozzák céljuk szerint (MAYER 2000), a felek eljárásra gyakorolt befolyása, valamint a viták komplexitásának mértéke szerint (HAJDÚ 1998); a harmadik személy intervenciójának mértéke és befolyása szerint (LOVE 2000); az alapján, hogy a vitamegoldásban kik vesznek részt, illetve az intervenció során belépő harmadik személynek milyen hatásköre van (BROWN és MARRIOTT 1993). Utóbbi szerzők ilyen módon három nagyobb csoportot különböztetnek meg: a *tárgyalást*, mely a felek részvételével zajlik; a *közvetítést*, ahol a feleken kívül egy harmadik személy is belép a konfliktusrendezésbe, de döntést nem hozhat; és az *adjudikációt*, a döntéshozatali eljárást, melyben a harmadik félnek döntési joga van. Moore (1996) a konfliktusmegoldó technikákat négy csoportra osztja, rendszerét az 1. ábra szemlélteti.

Ezek a csoportosítások több vonatkozásban elnagyoltak, és ellentmondásokat sem nélkülöznek, mutat rá Rúzs Molnár (2004), részletesen elemezve valamennyit.

A tárgyalást érdemes külön említeni, tekintve, hogy a bírósági peres eljárásnak éppúgy része, mint az alternatív módszereknek.

¹³ A gazda a nagycsaládokban látott el bírói feladatokat; döntött például arról, hogy a családon belül elkövetett bűncselekményért ki töltsen le az állami igazságszolgáltatás által kirótt büntetést. A csobán, a legidősebb pásztor, a nyájjal kapcsolatos kérdésekben töltötte be a döntőbíró szerepét a moldvai csángóknál. A református egyház presbitériuma házassági ügyekben volt hivatott „mediálni”, amit békéltetésnek neveztek (Tárkány Szűcs, 2003, 793–850.).

1. ÁBRA: A konfliktuskezelés és -megoldás megközelítései

A felek privát döntéshozatala:

Konfliktuskerülés
Informális megtévesztés és vitamegoldás
Tárgyalás
Mediáció

Harmadik személy privát döntéshozatala:

Adminisztratív döntés
Arbitáció

Harmadik személy nyilvános, autoratív döntéshozatala:

Bírói döntés
Szavazás (népszavazás)

Jogon kívüli eszközökkel kikényszerített döntés:

Erőszakmentes közvetlen kommunikáció
Erőszak

Növekvő kényszer
és a nyertes-vesztes
eredmény kialakulásának
növekvő valószínűsége

Forrás: Moore (1996). *The mediation process practical strategies for resolving conflict*. p. 7.
(Az ábra eredeti címe: Continuum of conflict management and resolution approaches)

A tárgyalási stratégiák két fő típusa a szelíd, illetve a kemény pozícióvédő (FISHER, URY, PATTON 1998). Közös metszetük az alku, csak amíg a szelíd tárgyaló mindenáron megegyezésre törekszik, s a kapcsolat érdekében engedményeket tesz, a kemény tárgyaló győzelemre tör, nem bíz a másikban, és engedményeket követel a kapcsolat feltételeként. A végeredménnyel a felek legtöbbször egyik esetben sem elégedettek. Ahhoz, hogy a felek kerüljék a pozícióvédő tárgyalást, és helyette érdekalapú, azaz elvkövető tárgyalást folytathassanak, általában egy harmadik fél bevonása szükséges, aki segíti a feleket az érdekeiknek megfelelő és mindkettőjük számára elfogadható megállapodást létrehozni. Erre a feladatra hivatott a mediáció, hiszen általános definíciója szerint olyan speciális konfliktuskezelési módszer, mely két fél vitájában mindkét fél közös beleegyezésével egy semleges harmadik fél (a mediátor) segít tisztázni a konfliktus természetét, illetve olyan megoldást találni, mely mindkét fél számára kielégítő.

IRODALOM

- BAKOS F. (1994): *Idegen szavak és kifejezések kézis�ótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BLACK, D. (1976): *The behavior of law*. In H. Szilágyi I. (2005). *A jogi antropológia főbb irányai*. Budapest: Szent István Társulat.
- BOULDING (1962): In *Mediáció: Az egyezségteremtés művészete* (p. 3). *Partners füzetek*, 4. [1996]. Budapest: Partners Hungary Alapítvány.
- BÖCKENFÖRDE, E. W. (1988): Az ember a mai jogrend tükrében. In Krzysztof M. (szerk.). *A modern tudományok emberképe* (pp. 118–128). Budapest: Gondolat.
- BROWN, H. J. & MARRIOTT, A. L. (1993): ADR principles and practice. In Rúzs Molnár K. (2004). *A mediáció rendszertani és elméleti összefüggései, különös tekintettel munkajogi vonatkozásaira*. Acta juridica et politica, Tomus LXVI. Fasc. 19. Szeged: SZTE ÁJK Tud. Biz.
- CONDLIN, R. J. (1992): 'Bargaining in the Dark'. In Strasser, F. & Randolph, P. (2005). *Mediáció: A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- DAHRENDORF, R. (1994): *A modern társadalmi konfliktus*. Budapest: Gondolat.
- ECKHOFF, T. (1973): 'A közvetítő, a bíró és az adminisztrátis a vizzályrendezésben'. In Sajó A. (szerk.). *Jog és szociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- FISHER, R., URY, W. & PATTON, B. (1998): *A sikeres tárgyalás alapjai*. Budapest: Bagolyvár.
- GLUCKMAN, M. (1965): Politics, law and ritual in tribal society. In H. Szilágyi I. (2005). *A jogi antropológia főbb irányai*. Budapest: Szent István Társulat.
- HERCZOG M. (szerk.). (2003): *Megbékélés és jóvátétel: Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról*. Budapest: Család, Gyermekek, Ifjúság Közhasznú Egyes.
- HOEBEL, E. A. (1954): *The law of primitive man*. In H. Szilágyi I. (2005)
- LAUE (1991): In *Mediáció: Az egyezségteremtés művészete*. *Partners füzetek*, 4. (p. 3). [1996]. Budapest: Partners Hungary Alapítvány.
- LOSS S. (2001): Romani crisis and the theory of law. In Szabó M. (szerk.) *Ius humanum: Ember alkotta jog: Műhelytanulmányok*. Prudentia iuris, 15. Miskolc: Bóbor Kiadó.
- LOVE, L. P. (2000): Process Continuum. In READINGS mediation in the employment arena. In Rúzs Molnár K. (2004)
- MAYER, B. (2000): The dynamics of conflict resolution. In Rúzs Molnár K. (2004). *A mediáció rendszertani és elméleti összefüggései*. Szeged: SZTE ÁJK Tud. Biz.
- MOORE, C. W. (1996): The mediation process practical strategies for resolving conflict. In Rúzs Molnár K. (2004)
- NAPOLEON, A. C. (1983): Yanomamö: The fierce people. (3rd. Ed.) In H. Szilágyi I. (2005)
- PARSONS, T. (1985): Talcott Parsons a társadalmi rendszerről. *Szociológiai füzetek*, 45. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet.
- RASMUSSEN, K. (1927): Across Arctic America. In H. Szilágyi I. (2005)
- RÚZS MOLNÁR K. (2004): *A mediáció rendszertani és elméleti összefüggései, különös tekintettel munkajogi vonatkozásaira*. Acta juridica et politica, Tomus LXVI. Fasc. 19. Szeged: SZTE ÁJK Tud. Biz.
- STRASSER, F. & RANDOLPH, P. (2005): *Mediáció: A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- STULBERG, J. B. & LOVE, L. P. (1997): *Conducting the mediator skill-building training program*. Michigan Supreme Court (revised edition).

SZILÁGYI I., H. (2005): *A jogi antropológia főbb irányai*. Budapest: Szent István Társulat.

TÁRKÁNY SZŰCS E. (2003): *Magyar jogi népszokások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

CHAMBERS PUBLISHERS LTD.

<http://www.chambersharrap.co.uk/chambers/features/chref/chref.py/main?title=21st&query=conflict>

INSEAD.

<http://www.websters-online-dictionary.org/definition/conflict>